

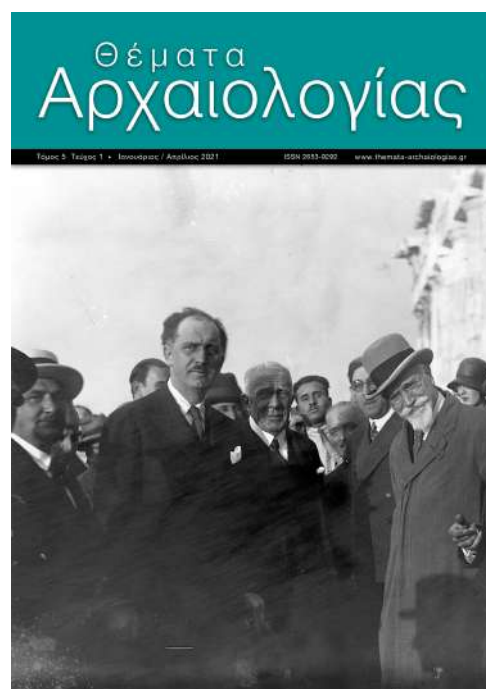

Αρχαιολογικά Νέα
Ιανουάριος / Απρίλιος 2021

Επιμέλεια: Σταυρούλα Μασουρίδη

Ηλεκτρονική διεύθυνση άρθρου (Url): <https://www.themata-archaiologias.gr/wp-content/uploads/2021/10/archaeological-news-2021-5-1-148-165.pdf>

© Περιοδικό Θέματα Αρχαιολογίας, τόμος 5, τεύχος 1, Ιανουάριος/Απρίλιος 2021, σ. 148-165

Τα **Θέματα Αρχαιολογίας** είναι ένα μη κερδοσκοπικό περιοδικό που έχει ως αποκλειστικό σκοπό να συμβάλει στην έγκυρη και επιστημονικώς αποδεκτή διάδοση και οικειοποίηση του τρόπου σκέψης και των κατακτήσεων της Αρχαιολογίας και της Ιστορίας της Τέχνης.

Αυτό το άρθρο χορηγείται με άδεια Creative Commons Αναφορά Δημιουργού-Μη Εμπορική Χρήση-Όχι Παράγωγα Έργα 4.0 Διεθνές

ΑΙΓΕΣ

ΝΕΑ ΕΥΡΗΜΑΤΑ ΣΤΗ ΒΑΣΙΛΙΚΗ ΜΗΤΡΟΠΟΛΗ ΤΩΝ ΜΑΚΕΔΟΝΩΝ

Τα τελευταία τρία χρόνια στο πλαίσιο έρευνας της Εφορείας Αρχαιοτήτων Ημαθίας για την μελέτη συντήρησης του μεγάλου οικοδομικού συγκροτήματος των Αιγών που βρίσκεται κοντά στη Βορειοδυτική πύλη του τείχους και την ταφική συστάδα των βασιλισσών ήλθαν στο φως νέα εξαιρετικά ενδιαφέροντα ευρήματα που αποσαφηνίζουν την εικόνα του και βοηθούν να αναγνωριστεί η λειτουργία του.

Κτισμένο όπως το ανάκτορο και οι ναοί με πολύτιμο πωρόλιθο που φθάνει στις Αιγές από τα λατομεία του Βεργίου, διανύοντας μια απόσταση 10-20 χλμ., το συγκρότημα αποτελείται από αλληλουχία τετράγωνων και ορθογώνιων χώρων μερικοί από τους οποίους ξεπερνούν τα 100 τ.μ. που

οργανώνονται κανονικά γύρω από μια μεγάλη αυλή (έχει αποκαλυφθεί η νότια και τμήμα της ανατολικής και δυτικής πλευράς του). Στα ανατολικά ξεχωρίζει ένας ναόσχημος χώρος με πολύ βαθύ πρόδομο και δύο δωρικούς κίονες που βλέπει προς την αυλή.

Το οικοδόμημα απέκτησε την βασική του μορφή πριν από το τέλος του 4ου αι. π.Χ., αλλά στα χρόνια του Φιλίππου Ε' (221-179 π.Χ.) έγιναν εκτεταμένες εργασίες ανακαίνισης. Σε αυτή τη φάση υπάρχουν δάπεδα με μαρμαροθετήματα, όπως αυτά του ανακτόρου, οι τοίχοι καλύπτονται με πολύχρωμα κονιάματα, στα οποία κυριαρχεί το πορφυρό, χωρίς να λείπουν οι ώχρες και τα πράσινα, και αρθρώνονται με ανάγλυφες αρχιτεκτονικές διαμορφώ-

Καθαρισμός, πρώτες βοήθειες και περισυλλογή των πεσμένων κονιαμάτων.

© ΕΦΑ Ημαθίας / ΥΠΠΟΑ

Ειδώλιο Αθηνάς, 2ος αι. π.Χ.

Κεφαλή θεάς 4ος αι. π.Χ.

Κονιάματα *in situ*.

σεις που προοιωνίζονται τις διακοσμήσεις των σπιτιών της Πομπηίας. Όπως το ανάκτορο τα ιερά και τα τείχη, το συγκρότημα καταστρέφεται στα μέσα του 2ου αι. π.Χ. μετά την οριστική κατάληψη της Μακεδονίας από τη στρατιά του Μέτελλου, ωστόσο, αμέσως μετά την καταστροφή, ξανακτίζεται ένα τμήμα της δυτικής του πτέρυγας και κάποιοι χώροι δίπλα στην ανατολική, ενώ στα χρόνια του Αυγούστου (31 π.Χ.-14 μ.Χ.), ένα μεγάλο περιστύλιο (1.000 τ.μ.) προστίθεται στα νοτιοανατολικά του μαζί με ένα συνοδό κτήριο με αίθριο, οικοδομική δραστηριότητα ιδιαίτερα αξιοσημείωτη για τις Αιγές που βρίσκονται πια σε περίοδο συρρίκνωσης και παρακμής.

Η μορφή, οι διαστάσεις και η επιμελημένη κατασκευή του, τα πλούσια υλικά και τα διακοσμητικά στοιχεία, αλλά

και η επιμονή στη χρήση του χώρου δείχνουν ότι πρόκειται για δημόσιο οικοδόμημα. Μονόλιθοι βωμοί, ένα μαρμάρινο τραπεζοφόρο, τμήματα από μια μαρμάρινη ζωφόρο με εντυπωσιακό φυτικό κόσμημα και ειδώλια θεοτήτων που βρέθηκαν εδώ παρά την άγρια λεηλασία, δημιουργούσαν την εντύπωση ότι πρόκειται για συγκρότημα ιερού, εντύπωση που φαίνεται να επιβεβαιώνεται με τον πιο σαφή τρόπο μόλις άρχισε η έρευνα του στρώματος των κεραμιδιών της πεσμένης στέγης του που κάλυπτε τον χώρο.

Σφραγίδες με τη «μακεδονική ασπίδα», σύμβολο που χρησιμοποιούν οι Μακεδόνες βασιλείς της Ελληνιστικής περιόδου στα νομίσματά τους, και επιγραφές με το όνομα AMYNTΟΥ, σφραγισμένες στα κεραμίδια της στέγης του, φανέρωσαν την στενή σχέση του με τη βασιλική οικογένεια

Το δάπεδο του μεγάλου χώρου μετά τον καθαρισμό. Οι ρηγματώσεις και η ανισοσταθμία οφείλονται στην τρομακτική κατολίσθηση κατά τον 1ο αι. μ.Χ. που έγινε η αιτία της οριστικής εγκατάλειψης του άστεως των Αιγών.

Τμήμα μαρμάρινης ζωφόρου με φυτικό κόσμημα (4ος αι. π.Χ.).

και όχι μόνον: όπως συμβαίνει με τα κεραμίδα με την αντίστοιχη επιγραφή ΠΕΛΛΗΣ, το αναγραφόμενο όνομα δηλώνει τον κτήτορα, ο οποίος, στο συγκεκριμένο ιερό κτήριο, τουλάχιστον σε ένα τμήμα του, δεν μπορεί να είναι άλλος από τον αφηρωισμένο Αμύντα Γ', πατέρα του Φιλίππου Β', λατρεία του οποίου είναι γνωστό από τις πηγές ότι υπήρχε και στη γειτονική Πύδνα. Το άγαλμα της Ευρυδίκης, συζύγου του Αμύντα, που ανατέθηκε στο ιερό της Εύκλειας στις Αιγές, απεικονίζει τη βασίλισσα στο σχήμα της Ήρας και σίγουρα δεν είναι τυχαίο ότι στα χρόνια των Αντιγονιδών γύρω από το άγαλμα της βασίλισσας-μητέρας κατασκευάστηκε ναόσχημο κτίσμα.

Η λατρεία του Αλέξανδρου και της γενιάς του ήταν στην εποχή των διαδόχων πηγή νομιμοποίησης της εξουσίας τους και, όπως όλα δείχνουν, το μεγάλο κτηριακό συγκρό-

Κομμάτια κεραμίδων (λακωνικοί στρωτήρες) με την επιγραφή ΑΜΥΝΤΟΥ.

Ο πήλινος σκύφος
με το χαραγμένο επίγραμμα.

Το στρώμα καταστροφής των μέσων
του 2ου αι. π.Χ., όπου βρέθηκε το αγγείο
με το ποίημα.

τημα που αποκαλύπτεται στην πατρογονική βασιλική κα-
θέδρα των Τημενιδών, όπου βρίσκονται και οι τάφοι τους,
ήταν ένα από τα κέντρα της, που το 2020 χάρισε ακόμη ένα
εξαιρετικά πολύτιμο και απροσδόκητο εύρημα: σε μια τα-
πεινή πήλινη κούπα που βρέθηκε σπασμένη στο στρώμα κα-
ταστροφής του 2ου π.Χ. αιώνα, κάποιος, ίσως ένας μαθητής
που μπέρδευε το ο με το ω και το ει με το ι, κάνοντας τα
γυμνάσματα του, χάραξε προσεκτικά σαν να έγραφε σε πά-
πυρο ένα ποίημα, ένα επίγραμμα ανώνυμου συγγραφέα,
που εδώ μας παραδίνεται στην πιο παλιά και αυθεντική
μορφή του: ΤΟ ΡΟΔΟΝ ΑΚΜΑΖΕΙ ΒΑΙΟΝ] ΧΡΟΝΟΝ-

ΕΑΝ ΔΕ ΠΑΡΕΣΤΗ ΖΗΤΩΝ ΕΥΡΗΣΕΙΣ ΟΥ ΡΟΔΟΝ,
ΑΛΛΑ ΒΑΤΟΝ («το τριαντάφυλλο ανθίζει για λίγο και αν
ο χρόνος τον περάσει και το αναζητήσεις δεν θα βρεις πα-
λουλούδι, αλλά αγκάθια»). Γνωστό από την Παλατινή
ανθολογία, το επίγραμμα των Αιγών παροτρύνει τον ανα-
γνώστη να μην σπαταλάει τον χρόνο που κυλά ανελέητα
και μας δίνει με τον πιο άμεσο και κατά κυριολεξία πρω-
τότυπο τρόπο μια εικόνα της πνευματικής κίνησης στην
αρχαία μητρόπολη των Μακεδόνων την στιγμή της τελευ-
ταίας αναλαμπής της.

Πηγή: ΕΦΑ Ημαθίας / ΥΠΠΟΑ

ΚΟΖΑΝΗ

ΣΤΟ ΦΩΣ ΚΛΙΝΗ 2.100 ΕΤΩΝ ΜΕ ΣΥΜΒΟΛΑ ΤΟΥ ΘΕΟΥ ΑΠΟΛΛΩΝΑ

Κάτω από τα θεμέλια μιας κατεδαφισμένης -στο πλαίσιο επέκτασης του λιγνιτωρυχείου της ΔΕΗ- σύγχρονης κατοικίας στη Μαυροπηγή, του Δήμου Εορδαίας Κοζάνης, αποκαλύφθηκε ένα εύρημα μοναδικό στον ευρύτερο ελλαδικό χώρο: κλίνη του 1ου αιώνα π.Χ. πάνω στην οποία είχε ταφεί μία πλούσια γυναίκα.

Η κλίνη είναι (διαστάσεων 2x90 μ., με ύψος 40 εκ.), «σαν ένα δικό μας σημερινό ντιβάνι», εξήγησε η αρχαιολόγος, υπεύθυνη της ανασκαφής και προϊστάμενη της Εφορείας Αρχαιοτήτων Κοζάνης Αρετή Χονδρογιάννη-Μετόκη, η οποία, στο πλαίσιο του 33ου Αρχαιολογικού Συνεδρίου για τις ανασκαφές στη Μακεδονία και τη Θράκη (Απρίλιος 2021), παρουσίασε τα αποτελέσματα της ανασκαφικής έρευνάς της, στα λιγνιτωρυχεία της ΔΕΗ την περίοδο 2018-2020.

Ενώ υπήρχε στα αρχαία χρόνια η συνήθεια να τοποθετούνται νεκροί σε κλίνες, μέχρι στιγμής δεν είχε βρεθεί καμία σε όλο τον ελλαδικό χώρο και στην ευρύτερη περιοχή. «Έχουν βρεθεί πόδια ή εξαρτήματα κλινών, χάλκινα, και είναι τα μόνα που έχουν διατηρηθεί στο χρόνο, αλλά διάσπαρτα. Μέχρι τώρα δεν είχε βρεθεί μία κλίνη στη θέση της», σημειώνει η Χονδρογιάννη. Αυτό είναι το μοναδικό που έχει αυτό το εύρημα. Βρέθηκε *in situ* και είναι ακέραιη, χωρίς τα ξύλινα τμήματά της που έχουν διαλυθεί. Μέσα στο 2020 έγινε προσπάθεια συντήρησης ενός μέρους της, προκαταρκτική μελέτη των στοιχείων της, η σχεδίαση και όλες οι εργασίες που απαιτούνται για τη μελέτη του ευρήματος.

Από τη θέση που βρέθηκαν τα χάλκινα τμήματα της κλίνης και με βάση τη σχεδίαση που έγινε στο μουσείο, η Χονδρογιάννη και οι συνεργάτες της προσπάθησαν να προσεγγίσουν τον τρόπο που δένονταν αυτά τα κομμάτια μεταξύ τους και προχώρησαν σε αναπαράσταση μιας μικρο-

γραφίας. Πρόκειται ουσιαστικά, όπως είπε, για μία πρόταση αναπαράστασης:

«κατά την εκτίμησή μας πολύ κοντά στο πρωτότυπο, καθώς μας λείπουν τα ξύλινα στοιχεία, η οποία έγινε με βάση την προκαταρκτική μελέτη του υλικού (ανασκαφικά στοιχεία, βιβλιογραφικά δεδομένα, συντήρηση ενός μέρους - του απαιτούμενου για την κατανόησή της κλίνης, σχεδίαση όλων των τμημάτων, καθώς και την ακτινογραφία και αξονική τομογραφία των ποδιών). Η συγκεκριμένη ταφή χρονολογείται στα ελληνιστικά χρόνια, στην ύστερη ελληνιστική περίοδο, στον 1ο αιώνα π.Χ., ίσως και στα τέλη του 2ου αιώνα π.Χ. «Σε αυτήν την εποχή είναι συνηθισμένο να τοποθετούν νεκρούς πάνω σε κλίνες στην ευρύτερη περιοχή και στην Πέλλα και στην Πιερίδα. Επειδή όμως ήταν ξύλινες έχουν καταστραφεί και η ύπαρξή τους συμπεραίνεται συνήθως μόνο από τις θέσεις των καρφιών, που είναι τα μόνα που έχουν μείνει, καθώς το ξύλο διαλύεται. Υπάρχουν και πέτρινες, όπως και πλίνθινες κλίνες και στους μακεδονικούς τάφους», εξηγεί η αρχαιολόγος, χαρακτηρίζοντας το εύρημα «σπουδαίο και μοναδικό», το οποίο δίνει πολλές πληροφορίες για τις μορφές των αρχαίων κλινών στην περιοχή. «Αυτή η κλίνη ανήκει στον ελληνιστικό τύπο. Όλα τα στοιχεία παραπέμπουν σε τοπικό εργαστήριο», σημειώνει η Χονδρογιάννη. Ωστόσο, πουθενά στην ευρύτερη περιοχή της Μαυροπηγής και γενικότερα του νομού Κοζάνης δεν έχουν βρεθεί ούτε καν ενδείξεις ύπαρξης παρόμοιων κλινών, παρόλο που έχουν ανασκαφεί εκατοντάδες τάφοι. Μία εξήγηση γιατί ενώ φαίνεται να υπήρχε τοπικό εργαστήριο κλινών, δεν έχουν βρεθεί άλλες κλίνες, είναι οι συλήσεις τάφων, αλλά και η δυνατότητα ανακύκλωσης του υλικού. «Πολλά χάλκινα και σιδερένια μέρη επειδή είναι ανακυκλώσιμα υλικά τα έπαιρναν οι νεότεροι και τα έλιωναν».

Αναπαράσταση της κλίνης από τη Μαυροπηγή Κοζάνης.

© ΕΦΑ Κοζάνης / ΥΠΠΟΑ

Το σπάνιο εύρημα επιβεβαιώνει ότι υπήρχαν πολυτελή αντικείμενα, δηλαδή πλούτος και ευμάρεια στον αρχαίο οικισμό που είχε αναπτυχθεί στην περιοχή της Μαυροπηγής, ίσως και κάποια βασιλική οικογένεια, όπως συμβαίνει σε όλη τη Δυτική Μακεδονία την εποχή αυτή, με χαρακτηριστικό παράδειγμα την Αιανή, όπου μαρτυρούνται και ονόματα βασιλέων της αρχαίας πόλης. Η νεκρή γυναίκα, υψηλής, καθώς φαίνεται, οικονομικής και κοινωνικής τάξης, μέσης ηλικίας, μπορεί να ανήκε σε κάποια βασιλική οικογένεια -χρυσά φύλλα δάφνης βρέθηκαν στο κεφάλι της που ίσως ήταν ραμμένα σε κάποιο στεφάνι από άλλο υλικό-, μπορεί όμως να κατείχε και κάποια θρησκευτική εξουσία.

Από τη μελέτη που έχει κάνει η Χονδρογιάννη προκύπτει ότι αυτή η κλίνη ήταν πολυτελούς κατασκευής. «Ήταν ό,τι πολυτελές και πιο ακριβό μπορούσε να έχει ένας άνθρωπος της εποχής, που μας παραπέμπει σε κάποιο άτομο με υψηλή οικονομική και κοινωνική θέση». Ο οικισμός στον οποίο ανήκει η ταφή τοποθετείται στην αρχαία Εορδαία η οποία ήταν ένα από τα τέσσερα βασίλεια της Άνω Μακεδονίας, της σημερινής Δυτικής Μακεδονίας. Η πρωτεύουσα αυτού του βασιλείου δεν έχει βρεθεί. Τα δύο φούλκρα της κλίνης είναι διακοσμημένα με γοργόνειο -το κεφάλι της Γοργούς- ενώ και το πάνω μέρος του φούλκρου έφερε υδρόβιο πουλί που κρατάει στο στόμα του ένα φίδι. Το φίδι συνδέεται με το Θεό Απόλλωνα, που σύμφωνα με τη μυθολογία σκότωσε το φίδι στους Δελφούς και έσωσε τον κόσμο.

Η νεκρή γυναίκα έφερε στο στόμα της χρυσό έλασμα -πιθανόν επιστόμιο- και δέκα διπλά χρυσά φύλλα δάφνης που ήταν ραμμένα -φέρουν και τις οπές- σε κάποιο υλικό είτε σε δέρμα είτε σε ύφασμα -ίσως κάποιο πέπλο-, είτε σε κάποιο στεφάνι που είχε στο κεφάλι. Στο δεξί της χέρι βρέθηκαν

χρυσές κλωστές, σαν να είχε κάτι κεντημένο πάνω στο χέρι της. «Όλα αυτά φαίνονται να ήταν κάπου ραμμένα, ίσως στο ρούχο που φορούσε η νεκρή ή σε κάποιο ύφασμα με το οποίο την κάλυψαν». Η γυναίκα είχε επίσης μια οστέινη βελόνη και μια λίθινη χάντρα και ήταν κτερισμένη με τέσσερα πήλινα μυροδοχεία, έναν πήλινο αμφορέα, ένα γυάλινο μυροδοχείο.

Τα φύλλα δάφνης παραπέμπουν πάλι στον Απόλλωνα γιατί είναι το ιερό φυτό, το έμβλημά του, ενώ στη Μαυροπηγή έχει βρεθεί διαλυμένο ιερό του Απόλλωνα και αναθηματική στήλη, που βεβαιώνει την ύπαρξη ιερού. «Η αρχαιολόγος Μαρία Ακαμάτη που μελέτησε κάποια φούλκρα από την Πέλλα όπου υπήρχαν φύλλα δάφνης, απομακρύνεται από τη σύνδεση της εικονιζόμενης μορφής με το θεό Απόλλωνα, βάσει των υπόλοιπων χαρακτηριστικών της, και τη συνδέει με καταγωγή από βασιλική γενιά», σημειώνει η προϊσταμένη της Εφορείας Αρχαιοτήτων Κοζάνης, προσθέτοντας ότι «με τα στοιχεία που έχουμε μέχρι στιγμής, δεν έχουμε καταλήξει για το αν πρόκειται για κάποια γυναίκα βασιλικής οικογένειας ή για κάποιο άτομο με θρησκευτική εξουσία. Υπάρχουν στοιχεία και για τα δύο. Σίγουρα ήταν μια επιφανής γυναίκα που είχε εξουσία και μόνο η πολυτέλεια της κλίνης δεν αφήνει καμία αμφιβολία». Σχετικά με το ενδεχόμενο να είχε η γυναίκα θρησκευτική εξουσία, η Χονδρογιάννη επισημαίνει ότι «ήταν σύνηθες στην αρχαία Ελλάδα να ανατίθενται πολυτελείς κλίνες στα ιερά. Οι αρχαίοι Έλληνες χρησιμοποιούσαν πιο απλές, ταπεινές κλίνες, ξύλινες κατά κύριο λόγο. Αυτή «μυρρίζει» πολυτέλεια. Η πολυτέλεια παραπέμπει είτε σε βασιλική καταγωγή είτε σε ιερό και επειδή υπάρχουν και ενδείξεις για ιερό στη Μαυροπηγή δεν μπορεί να αποκλειστεί κανένα από τα δύο σενάρια».

© ΕΦΑ Κοζάνης / ΥΠΠΟΑ

ΑΜΑΡΥΝΘΟΣ

ΕΛΛΗΝΟ-ΕΛΒΕΤΙΚΕΣ ΑΝΑΣΚΑΦΕΣ ΣΤΟ ΙΕΡΟ ΤΗΣ ΑΜΑΡΥΣΙΑΣ ΑΡΤΕΜΙΔΟΣ

Υστεροαρχαϊκός ναός εντοπίστηκε σε κεντρικό σημείο του ιερού της Αμαρυσίας Αρτέμιδος, κατά την φετινή ανασκαφική περίοδο, που διενεργήθηκε το διάστημα από 20-7-2020 έως 28-8-2020 στο πλαίσιο του πενταετούς προγράμματος (2020-2024) αρχαιολογικής έρευνας, υπό τη διεύθυνση της αρχαιολόγου Αμαλίας Καραπασχαλίδου και με επικεφαλής από πλευράς της Ελβετικής Αρχαιολογικής Σχολής, τον Karl Reber, Διευθυντή της Σχολής, και τη συμμετοχή μικρού αριθμού Ελλήνων και Ελβετών φοιτητών, λόγω της πανδημίας του κορονοϊού.

Η ταύτιση του αρχαιολογικού χώρου στην θέση Παλαιοεκκλησιές/Παλαιοχώρια, στα ανατολικά της σύγχρονης Αμαρύνθου, με το ιερό της Αμαρυσίας Αρτέμιδος, το οποίο αναφέρεται σε διάφορες αρχαίες πηγές και υπήρξε το σημαντικότερο ιερό της Εύβοιας, κατέστη δυνατή το 2017 στο πλαίσιο πενταετούς ανασκαφικού προγράμματος συνεργασίας (2015-2019) μεταξύ της Εφορείας Αρχαιοτήτων Εύβοιας και της Ελβετικής Αρχαιολογικής Σχολής στην Ελλάδα.

Σε ό,τι αφορά τον υστεροαρχαϊκό ναό που εντοπίστηκε κατά τη φετινή ανασκαφική περίοδο, πρόκειται για κτήριο διαστάσεων 10 x 30 μ. με μία κιονοστοιχία στον κεντρικό άξονα, από το οποίο σώζεται το συμπαγές θεμέλιο, στο εσωτερικό του οποίου βρέθηκε τοίχος προγενέστερης φάσης και εσχάρα με ίχνη φωτιάς. Κατά το τελευταίο τέταρτο του 6ου αι. π.Χ. σε επαφή με τα θεμέλια του κτηρίου εναποτέ-

θηκαν αναθήματα του 7ου και 6ου αι. π.Χ. και συγκριμένα μελανόμορφα αγγεία (όπως ένας αμφορέας με παράσταση Μέδουσας), πήλινα ειδώλια, σφραγιδόλιθοι σε σχήμα σκαραβαίου και ειδώλια από φαγεντιανή εισηγμένα από την Ανατολική Μεσόγειο, αλλά και αγγεία τοπικής παραγωγής όπως πρόχοι με ψηλό λαιμό και υδρίσκες, όμοιου τύπου με αγγεία που έχουν βρεθεί σε μεγάλο αριθμό στις ανασκαφές των αρχαϊκών χώρων λατρείας γυναικείων θεοτήτων στην Ερέτρια. Τα εν λόγω ευρήματα τεκμηριώνουν τη συμμετοχή του ιερού της Αμαρυσίας Αρτέμιδος στις θρησκευτικές πρακτικές των Ερετριέων και των Ευβοέων γενικότερα, καθώς και τις εμπορικές σχέσεις της περιοχής της Αμαρύνθου με την Ανατολική Μεσόγειο.

Εντός του απαλλοτριωμένου χώρου, ολοκληρώθηκε επίσης η ανασκαφή της μεγάλης υστεροκλασικής-ελληνιστικής στοάς. Το μνημειακού χαρακτήρα κτήριο, με 27 δωρικούς κίονες στην πρόσοψή του, έχει μήκος 69 μ. και περιέβαλλε το ιερό προς τα ανατολικά. Στα βόρεια, μια στοά και μία σειρά από τρία κτήρια μικρών διαστάσεων οριοθετούσαν το τέμενος. Πρόκειται ίσως για «θησαυρούς» ή ναΐσκους, που παρουσιάζουν κάτοψη παρόμοια με ανάλογα κτήρια σε άλλα μεγάλα ελληνικά ιερά. Από την έρευνα στα κτήρια δεν υπήρξαν ευρήματα, που θα μπορούσαν να προσδιορίσουν τη χρήση τους, εκτός από θραύσμα μαρμάρινης βάσης αγάλματος με αναθηματική επιγραφή, όπου εμφανίζεται η αρχή του ονόματος της Αρτέμιδος. Το ένα

Αναθήματα της αρχαϊκής εποχής από τον ναό.

© ΥΠΠΟΑ

Θραύσμα μαρμάρινης βάσης αγάλματος αφιερωμένου στην Αρτέμιδα.

από αυτά τα κτήρια καταστράφηκε από τη δημιουργία ασβεστοκάμινου κατά τα μεσαιωνικά, πιθανόν, χρόνια.

Δυτικά της στοάς εντοπίστηκε ένα παλαιότερο κτήριο, του 7ου αι. π.Χ., ορθογώνιας κάτοψης μήκους 38 μ. Το κτήριο αυτό λειτουργούσε πιθανότατα ως μνημειώδης είσοδος στο ιερό από τα ανατολικά, αλλά πιθανόν και για λατρευτικές πρακτικές.

Ανάμεσα στα φετινά ευρήματα πρέπει επίσης να αναφερθούν νέα θραύσματα ενσφράγιστων κεραμίδων με το όνομα της Αρτέμιδος, όμοια με αυτά που βρέθηκαν το 2017 και επέτρεψαν τότε την ταύτιση του ιερού. Η ανασκαφική περίοδος που μόλις ολοκληρώθηκε ήταν η πρώτη ενός νέου πενταετούς προγράμματος. Τα επόμενα χρόνια η έρευνα θα επικεντρωθεί στην εξεύρεση των αρχικών φάσεων της λατρείας στο σημαντικό αυτό ιερό της Εύβοιας. Η έρευνα πεδίου συνδυάζεται με ειδικές αναλύσεις όπως η μικρομορφολογική δειγματοληψία και οι αρχαιοβοτανικές μελέτες,

© ΥΠΠΟΑ

Αρχαϊκό πήλινο ειδώλιο από τον ναό.

σε συνεργασία με το εργαστήριο Wiener της Αμερικάνικης Σχολής Κλασικών Σπουδών στην Αθήνα. Υπεύθυνοι αρχαιολόγοι στο πεδίο είναι από πλευράς ΕΦΑ Ευβοίας, η Όλγα Κυριαζή και από πλευράς Ελβετικής Αρχαιολογικής Σχολής, ο Tobias Krapf.

© ΥΠΠΟΑ

ΑΡΧΑΙΑ ΕΥΡΩΠΟΣ Ο ΤΑΦΙΚΟΣ ΤΥΜΒΟΣ ΜΕΣΙΑΣ

Ο ταφικός τύμβος Μεσίας στη χώρα της αρχαίας Ευρωπού.

Ενα χιλιόμετρο νότια από τον επισκέψιμο αρχαιολογικό χώρο της αρχαίας Ευρωπού, σημαντικής πόλης κατά την αρχαιότητα (6ος/5ος αι. π.Χ. έως 6ο αι. μ.Χ.), γενέτειρας του Σελεύκου Α' Νικάτορα, του σπουδαιότερου των διαδόχων του Μεγάλου Αλεξάνδρου, και σε διακριτό φυσικό αναβαθμό δυτικά του Αξιού ποταμού, από τον οποίο διερχόταν ο οδικός άξονας Ευρωπού-Πέλλας, δεσπόζει ένας ταφικός τύμβος διαμέτρου 32,0 μ. και ύψους 5,0 μ., «τηλεφανές σήμα» - σύμβολο της οικονομικής, πιθανότατα και της πολιτικής ισχύος επιφανούς μέλους της αριστοκρατικής τάξης της περιοχής κατά τον ύστερο 4ο αι. π.Χ. ή/και τον 3ο αι. π.Χ.

Η Εφορεία Αρχαιοτήτων Κιλκίς είχε διαπιστώσει πολλαπλές αρχαιοκαπηλικές απόπειρες σε διάφορα σημεία του τύμβου, ο οποίος βρίσκεται στα δυτικά του σύγχρονου οικισμού Μεσίας του Δήμου Παιονίας. Η σωστική αρχαιολογική έρευνα κρίθηκε σκόπιμη και εργασίες πραγματοποιήθηκαν στον τύμβο από τον Σεπτέμβριο έως και τον Νοέμβριο 2020. Η μεθοδική τεκμηρίωση της στρωματογραφίας επάλληλων τεχνητών παρειών (*profiles*) του κεντρικού τμήματος του τύμβου επέτρεψε σημαντικές παρατηρήσεις για την αποκατάσταση των σταδίων δημιουργίας του, όπως

και την αναγνώριση της πλήρωσης των τυμβωρυχικών ορυγμάτων, που είχαν διανοιχθεί στον τύμβο κατά την αρχαιότητα, με κατάλληλο υλικό που συνέβαλε στη διατήρηση της ευστάθειάς του.

Η ανασκαφική έρευνα έφερε στο φως συλημένο ταφικό μνημείο ενδιαφέρουσας αρχιτεκτονικής μορφής του τύπου του κιβωτιόσχημου τάφου με θύρωμα και θήκες. Ο τάφος αυτός δομήθηκε αριστοτεχνικά εντός ορύγματος, που είχε διανοιχθεί σε ιζήματα αμμώδους και αργίλομαργαϊκής σύστασης και προστατεύθηκε με περισσή γνώση από τις πλευρικές πέσεις τους. Το μονοθάλαμο μνημείο, με διαστάσεις περ. 3,5 μ. μήκος, 2,5 μ. πλάτος και περί τα 3,0 μ. ύψος, κτίστηκε με γωνιόλιθους από συνεκτικό μαργαϊκό ασβεστόλιθο και καλύφθηκε από οκτώ όμοιας σύστασης ορθογώνιους λίθους, εκ των οποίων οι επτά βρέθηκαν στη θέση

Ταφικός Τύμβος - οι καλυπτήριοι λίθοι του τάφου.

Μεσιά. Ταφικός Τύμβος. Τομή.

Ταφικός Τύμβος. Το εσωτερικό του τάφου.

τους. Ο τάφος έχει θυραίο άνοιγμα στην ανατολική πλευρά του, το οποίο στο πέρας μάλλον της βιογραφίας του φράχθηκε με γωνιόλιθους. Εσωτερικά ο θάλαμός του ήταν καλυμμένος με διαφορετικού πάχους και σύστασης κονίαμα στο δάπεδο (παχύ) και τους τοίχους (λεπτό), το οποίο διατηρείται ανέπαφο σε ελάχιστα σημεία. Στο δυτικό τμήμα του θαλάμου υπήρχε λίθινο θρανίο καθώς και δύο ειδικά διαμορφωμένες θήκες-εσοχές στον βόρειο τοίχο.

Η σύληση του μνημείου, που πιθανότατα επιχειρήθηκε περισσότερες της μίας φορές κατά την αρχαιότητα, όταν επί αυτού είχε διαμορφωθεί μικρής έκτασης τύμβος ύψους περ. 2,20 μ., πριν τη δημιουργία του μεγάλου τηλεφανούς τύμβου, είχε ως αποτέλεσμα τη μερική καταστροφή της ανατολικής πλευράς του, μεγάλες φθορές στο εσωτερικό του και την αφαίρεση όλων των κινητών ευρημάτων. Από τα κτερίσματα της ταφής εντοπίστηκαν ελάχιστα ψήγματα φύλλων και λιγοστοί καρποί χάλκινου επίχρυσου στεφανιού, πιθανότατα μυρτιάς. Το μνημείο τοποθετείται στα τέλη του 4ου αι. π.Χ. ή στον 3ο αι. π.Χ. Η περαιτέρω μελέτη του αναμένεται να προσφέρει πιο ακριβή στοιχεία για τη χρονολόγησή του. Το βέβαιο είναι ότι πρόκειται για μνημείο, που φιλοξένησε την ταφή ατόμου από εύπορη οικογένεια της Ευρώπης, με μεγάλες εκτάσεις γης στην κατοχή της, ορατό από τον σημαντικότερο οδικό άξονα Ευρώπης-Πέλλας.

Πηγή: ΥΠΠΟΑ

ΠΑΙΑΝΙΑ

ΑΠΟΚΑΛΥΨΗ ΝΑΟΣΧΗΜΟΥ ΜΝΗΜΕΙΟΥ

Κατά την πρόσφατη αρχαιολογική σωστική έρευνα στο οικόπεδο ιδιοκτησίας του δήμου Παιανίας, επί της οδού Παλαιοπαναγιάς, όπου πρόκειται να ανεγερθεί το Νέο Δημαρχείο Παιανίας, εντοπίστηκε επιτύμβιο ναόσχημο μνημείο από λευκό μάρμαρο, το οποίο ήταν στημένο σε νεκροταφείο του αρχαίου δήμου της Παιανίας Καθύπερθεν, στα ΝΔ του λόφου Κατσουλέρθι.

Το μνημείο σώζεται αποσπασματικά, θραυσμένο σε δυο τμήματα. Εικονίζονται δυο αντικριστές γυναικείες μορφές σε φυσικό μέγεθος: στη δεξιά πλευρά η νεκρή καθισμένη σε περίτεχνο δίφρο (κάθισμα), στηρίζει τα πόδια της σε χαμηλό υποπόδιο. Είναι ενδεδυμένη με διάφανο ιωνικό χιτώνα και ιμάτιο. Στην αριστερή πλευρά, μπροστά στη νεκρή, στέκεται η θεραπαινίδα της, στηρίζοντας με θλίψη το κεφάλι της με το αριστερό χέρι. Το θέμα της παράστασης είναι τυπικό στα επιτύμβια ανάγλυφα του 4ου αι. π.Χ. και συναντάται στην εντοιχισμένη επιτύμβια στήλη στον Ι. Ναό

της Αγίας Παρασκευής στο Μαρκόπουλο Μεσογαίας, στην στήλη της Ηγησούς από το νεκροταφείο του Κεραμεικού (Εθνικό Αρχαιολογικό Μουσείο) και στην στήλη της Μνησαρέτης από την Βελανιδέζα (Γλυπτοθήκη Μονάχου). Η απόδοση των μορφών στο επιτύμβιο της Παιανίας σχεδόν ολόγλυφον εντυπωσιάζει και χρονολογεί το μνημείο στην περίοδο πριν ο Δημήτριος Φαληρέας απαγορεύσει διανόμου (317 π.Χ.) την κατασκευή πολυτελών ταφικών μνημείων.

Το ανάγλυφο μεταφέρθηκε προς φύλαξη και συντήρηση στο Αρχαιολογικό Μουσείο της Βραυρώνας. Η ανασκαφή εξελίσσεται και είναι πιθανόν να εντοπιστούν και άλλα θραύσματά του. Στο οικόπεδο ανασκάπτονται επίσης κατάλοιπα και άλλων εποχών.

Πηγή: ΥΠΠΟΑ

Οι δυο αντικριστές γυναικείες μορφές, σε φυσικό μέγεθος, από το ναόσχημο μνημείο που βρέθηκε στην Παιανία.

ΚΟΥΚΛΙΑ ΠΑΦΟΥ, ΚΥΠΡΟΣ

ΤΟ ΑΝΑΚΤΟΡΟ ΚΑΙ ΤΟ ΕΡΓΑΣΤΗΡΙΑΚΟ ΣΥΜΠΛΕΓΜΑ ΤΗΣ ΚΥΠΡΟ-ΚΛΑΣΙΚΗΣ ΠΕΡΙΟΔΟΥ

Το εκτεταμένο εργαστηριακό σύμπλεγμα, που εντοπίστηκε το 2009 από το πρόγραμμα Παλαιάφου.

Οι λαξευτοί λίθοι του νότιου τοίχου.

Το Τμήμα Αρχαιοτήτων, Υπουργείο Μεταφορών, Επικοινωνιών και Έργων, ανακοίνωσε τα αποτελέσματα της 15ης ετήσιας έρευνας πεδίου του Πανεπιστημίου Κύπρου στα Κούκλια/Παλαιάφου. Παρά τις αντίξοες συνθήκες που προκάλεσε η πανδημία, το 2020 η αποστολή της Ερευνητικής Μονάδας Αρχαιολογίας διεξήγαγε τρεις επιχειρήσεις στο πλαίσιο του προγράμματος διερεύνησης του αστικού τοπίου της αρχαίας Πάφου, που υλοποιείται από το 2006 υπό τη διεύθυνση της καθηγήτριας Μαρία Ιακώβου.

Η πρώτη φάση διεξήχθη τον Ιούνιο 2020 στο οροπέδιο του Χατζηαπουλλά, την ακρόπολη της Κυπρο-Κλασικής περιόδου, και είχε ως στόχο τη χωρική σύνδεση του ανακτόρου (Ανατολικό σύμπλεγμα, το οποίο είχε ανασκαφεί μερικώς το 1950-1955 από Βρετανική αποστολή) με το εκτεταμένο εργαστηριακό σύμπλεγμα στα

© Τμήμα Αρχαιοτήτων Κύπρου

Τα δάπεδα των αιθουσών του ανακτόρου.

Μονάδα 9.

δυτικά (Δυτικό σύμπλεγμα), που εντοπίστηκε για πρώτη φορά το 2009 από το πρόγραμμα Παλαιπάφου. Μετά την αφαίρεση της παλαιάς περίφραξης και τον περιμετρικό και εσωτερικό καθαρισμό του ανακτόρου, επιβεβαιώθηκε ότι η Βρετανική αποστολή είχε διερευνήσει το νότιο εν τρίτο του

μνημείου, οι συνολικές διαστάσεις του οποίου είναι 40 x 32 μ. Η έρευνα στη βάση θεμελίωσης των λαξευτών λίθων του εντυπωσιακού νότιου τοίχου, και η υψομετρική της διαφορά σε σχέση με άλλα σημεία του φυσικού βράχου, αποκάλυψαν ότι το ανάκτορο είχε ανεγερθεί στο ψηλότερο σημείο της ακρόπολης. Τα δάπεδα των αιθουσών του ανακτόρου είναι 2,5 μ. ψηλότερα από τα δάπεδα του εργαστηριακού συμπλέγματος, το οποίο αποτελεί μια εξολοκλήρου ανεξάρτητη εγκατάσταση κατά μήκος της βόρειας πλευράς του οροπεδίου.

Στη δεύτερη φάση που διεξήχθη το Σεπτέμβριο 2020, η αποστολή επεκεντρώθηκε στον ενδιαμέσο χώρο ανάμεσα στα δυο μνημεία και προσδιόρισε τα δυτικά όρια του ανακτόρου, ενώ στο εργαστηριακό σύμπλεγμα ανέσκαψε ακόμη μια μονάδα στα ανατολικά, την ένατη μέχρι στιγμής. Με την ανασκαφή της Μονάδας 9 έχουν αποκαλυφθεί 970 τ.μ. του Δυτικού συμπλέγματος (65x15 μ.) που αντιπροσωπεύουν γύρω στα 35% της συνολικής έκτασης του μνημείου. Στις εργασίες της δεύτερης φάσης συμπεριλαμβάνεται και η ανασκαφή της κορυφής του Κυπρο-Κλασικού φρουρίου, το οποίο είναι σύγχρονο του ανακτόρου και διατηρείται σε ύψος 6 μ. κάτω από τα φερτά χώματα ανέγερσης του τύμβου της Λαόνας. Η εσωτερική όψη του φρουρίου, είναι

Το Δυτικό σύμπλεγμα.

κατασκευασμένη με πλίνθους και αργή λιθοδομία. Μέχρι στιγμής, αποκαλύφθηκε σε ύψος 120 μ. Η τρίτη φάση των εργασιών πεδίου διεξήχθη τον Οκτώβριο στη Λαόνα με μοναδικό στόχο τη λήψη μέτρων προληπτικής προστασίας

των πλίνθων του φρουρίου, που επικαλύφθηκαν με μείγμα αχυροπηλού.

Πηγή: Τμήμα Αρχαιοτήτων Κύπρου

Η εσωτερική όψη του φρουρίου.

ΑΚΡΟΠΟΛΗ

ΠΡΟΤΑΣΗ ΑΠΟΚΑΤΑΣΤΑΣΗΣ ΔΥΤΙΚΗΣ ΠΡΟΣΒΑΣΗΣ

Το ΚΑΣ (σε συνεδριάσή του στις 2/2/2021), γνωμοδότησε ομόφωνα υπέρ της αποδοχής της πρότασης της Επιτροπής Συντήρησης Μνημείων Ακροπόλεως και του καθηγητή Μανόλη Κορρέ, για την αποκατάσταση της δυτικής προσπέλασης της Ακροπόλεως. Σκοπός της πρότασης είναι η βελτίωση της πρόσβασης στην Ακρόπολη, προκειμένου να αρθούν εσφαλμένες επεμβάσεις του παρελθόντος, να αναδειχθεί ο μνημειακός χαρακτήρας της πρόσβασης στον Ιερό Βράχο και να επιλυθούν τα θέματα διαχείρισης της κυκλοφορίας των επισκεπτών. Θα ακολουθήσει η σύνταξη ολοκληρωμένης μελέτης επί της εφαρμογής των επεμβάσεων αποκατάστασης.

Η πρόταση εξετάστηκε από την Επιτροπή Συντήρησης Μνημείων Ακροπόλεως στις 22 Ιανουαρίου και εγκρίθηκε ομόφωνα από τα μέλη της, σύμφωνα με την τεκμηρίωση που παρουσίασε ο πρόεδρος της ΕΣΜΑ καθηγητής Μανόλης Κορρές.

Η Υπουργός Πολιτισμού και Αθλητισμού Λίνα Μενδώνη, μετά την ομόφωνη γνωμοδότηση του ΚΑΣ, έκανε την ακόλουθη δήλωση: «Η χθεσινή γνωμοδότηση του Κεντρικού Αρχαιολογικού Συμβουλίου ανοίγει τον δρόμο για την εκπόνηση μίας πολύ σημαντικής μελέτης από τον Μα-

νόλη Κορρέ και τους συνεργάτες του. Η Ακρόπολη οφείλει να είναι πάντοτε στο κέντρο του ενδιαφέροντός μας. Με την πρόταση του Μανόλη Κορρέ αποδεικνύεται πόσο απέχει η σημερινή εικόνα της εισόδου της Ακροπόλεως από την αυθεντικότητα της μορφής της. Το θέμα της αυθεντικότητας στα μνημεία και στους αρχαιολογικούς χώρους είναι μία μείζον παράμετρος, την οποία οφείλουμε να λαμβάνουμε με σοβαρότητα διαρκώς υπόψη. Συγχρόνως, στην Ακρόπολη, πρέπει να διαχειριζόμαστε το πλήθος των επισκεπτών, καθώς αποτελεί, εκτός από μείζονα αρχαιολογικό χώρο με τεράστιας σημασίας συμβολικό χαρακτήρα, και μείζονα τουριστικό πόλο. Με εξαίρεση το 2020, λόγω της πανδημίας, η εικόνα του καλοκαιριού στην Ακρόπολη, είναι χιλιάδες επισκέπτες να συνωστίζονται στην είσοδο. Το φαινόμενο αυτό πρέπει να το διαχειριστούμε, όχι μόνο για να διευκολύνουμε την επισκεψιμότητα, αλλά κυρίως για να προστατεύσουμε αυτό τούτο το μνημείο. Με την προτεινόμενη μελέτη, αναδεικνύεται ο μνημειακός χαρακτήρας της πρόσβασης στα μνημεία της Ακροπόλεως και συγχρόνως επιλύονται θέματα διαχείρισης κυκλοφορίας των επισκεπτών. Δεδομένου ότι η Ακρόπολη είναι εγγεγραμμένη στα μνημεία της Παγκόσμιας Πολιτιστικής Κληρονομιάς της UNESCO, είναι προφανές ότι με την ολοκλήρωση της

Δυτική πρόσβαση Ακρόπολης Αθηνών.

© ΥΠΠΑ

μελέτης και η UNESCO θα ενημερωθεί, αλλά θα οργανωθεί και επιστημονικό συνέδριο, που θα αφορά συνολικά τα έργα επί του Ιερού Βράχου. Ήδη, το Υπουργείο Πολιτισμού και οι αρμόδιες υπηρεσίες του προετοιμάζονται για την επόμενη Προγραμματική Περίοδο. Συγχρόνως, έχουν ολοκληρωθεί τα έργα προσβασιμότητας στον Ιερό Βράχο και τώρα, ξεκινά η συγκεκριμένη μελέτη. Όλα αυτά θα αποτελέσουν αντικείμενο του επιστημονικού συνεδρίου, το οποίο θα οργανώσει το Υπουργείο Πολιτισμού το φθινόπωρο, μόλις οι συνθήκες της πανδημίας επιτρέψουν τη διάζωσης παρουσία ειδικών επιστημόνων, οι οποίοι θα έχουν τη δυνατότητα να βρεθούν επάνω στον βράχο και να δουν από κοντά το σύνολο των πεπραγμένων και το σύνολο του επόμενου προγράμματος».

Ο Γενικός Γραμματέας Πολιτισμού και Πρόεδρος του ΚΑΣ Γιώργος Διδασκάλου δήλωσε ότι «Η αποκατάσταση της δυτικής προσπελάσεως της Ακρόπολης, θα επαναποδώσει τα χαρακτηριστικά και τις αξίες του εν θέματι μνημείου, θα συνεισφέρει απολύτως αποφασιστικά στην «ορθή πρόσληψη» της μορφής του μνημείου. Θα αρθούν σφάλματα αναστήλωσης και αμήχανες ή αδόκιμες επεμβάσεις κατά τα παρελθόντα έτη, αποδίδοντας έγκυρη και τεκμηριωμένη εικόνα. Επίσης, η αποκατάσταση θα συμβάλει σημαντικά στη βελτίωση της πρόσβασης και επομένως, των συνθηκών επίσκεψης του κοινού στον χώρο».

Δυτική πρόσβαση Ακρόπολης Αθηνών.

Η δυτική πρόσβαση

Η πρόσβαση στην Ακρόπολη και η κύρια είσοδος σε αυτήν κατά την αρχαϊκή εποχή ήταν στη δυτική πλευρά του ιερού Βράχου λόγω των ομαλότερων κλίσεων του εδάφους στην περιοχή αυτή. Στους προϊστορικούς χρόνους και ειδικότερα κατά τη μυκηναϊκή εποχή ένα μονοπάτι ανέβαινε από τα νότια της Ακρόπολης και παρακολουθώντας τη βάση του ισχυρού πύργου, του μετέπειτα πύργου της Νίκης, κατέληγε στην οχυρωμένη είσοδο που βρισκόταν στη θέση της σημερινής νότιας πτέρυγας των Προπυλαίων. Βαθιές εντομές που διατηρούνται στην επιφάνεια του βράχου, στη ρίζα του πύργου της Νίκης, προέρχονται από το μονοπάτι εκείνο και μαρτυρούν την πορεία του.

Πριν από τα μέσα του 6ου αιώνα π.Χ., με την αναδιοργάνωση των εορτής των Παναθηναίων, κατέστη αναγκαία η δημιουργία μιας ανετότερης πρόσβασης κατευθείαν από τα δυτικά για την διευκόλυνση της διακίνησης ενός μεγάλου πλήθους πιστών, αλλά και για τη μεταφορά των τεράστιων λίθων και ξύλων για την κατασκευή των ναών. Έτσι κατασκευάστηκε μια αναβάθρα πλάτους 12 μ., η οποία κατά την κλασική εποχή διευρύνθηκε σχεδόν στο διπλάσιο.

Τον 1ου αιώνα μ.Χ. η αναβάθρα, με μικρή αλλαγή κλίσης, μετασκευάστηκε σε μαρμάρινη κλίμακα πλάτους 21,7μ (23μ. στο κάτω μέρος), της οποίας μεγάλα τμήματα αποκαλύφθηκαν μέσω των ανασκαφών, κυρίως από το 1835 έως το 1850. Σύμφωνα με τα αρχαιολογικά δεδομένα, η κλίμακα αυτής της περιόδου περιείχε ένα ευρύ πλατύσκαλο τεσσάρων μέτρων σε όλο το πλάτος της, συνεχόμενο προς Β με το άνδριο επί του οποίου στέκει το Βάθρο του Αγρίππα και προς Ν με έναν δρόμο ανερχόμενο από τα νότια και διερχόμενο μπροστά από τον πύργο της Αθηνάς Νίκης. Από το ευρύ πλατύσκαλο έως τα Προπύλαια υπήρχαν 36 βαθμίδες και δύο στενά πλατύσκαλα, ένα τερματικό και ένα ενδιάμεσο, ενώ πριν από το μεγάλο πλατύσκαλο υπήρχε μια ακόμη κλίμακα με 26 βαθμίδες και προ αυτής ένα πλατύσκαλο τριών μέτρων.

Τον 3ου αι. μ.Χ. ολόκληρος ο χώρος στα δυτικά των Προπυλαίων περιελήφθη σε οχύρωμα με δύο πύλες, μια στα δυτικά (πύλη Beulé) και μια κάτω από τον πύργο της Νίκης. Κατά τους Μέσους και Νεώτερους Χρόνους τα Προπύλαια και τα προ αυτών μέρη μεταμορφώθηκαν σε ένα πολυσύνθετο οχυρό με διαδοχικές γραμμές άμυνας και πύλες κατά μήκος μιας ελυσσομένης διαδρομής, οι οποίες διασφάλιζαν τον πλήρη έλεγχο της εισόδου στην Ακρόπολη.

Η πρόταση της ΕΣΜΑ

Η εν λόγω πρόταση υπαγορεύεται από την ανάγκη να αποκατασταθεί η ανάβαση προς την Ακρόπολη στο σύνολό της, ή σε ικανό για την χρήση της μέρος, σε συμφωνία προς την αρχαιολογική τεκμηρίωση για λόγους ορθής πρόσληψης της μορφής των μνημείων και των εδαφικών διαμορφώσεων. Τονίζεται ότι η εκ μέρους του επισκέπτη ορθή πρόσληψη της μορφής και των λειτουργικών χαρακτηριστικών των αρχαίων μνημείων είναι στόχος υψηλός και αυτοτελής. Επιπλέον, θα πρέπει να αντιμετωπιστεί το ζήτημα της πρόσβασης του τεράστιου όγκου των επισκεπτών της Ακρόπολης και να βελτιωθούν οι συνθήκες υποδοχής τους. Η πρόταση έχει ως ακολούθως:

1) όλα τα εσφαλμένα μέρη των παλαιότερων επεμβάσεων (τα οποία ήδη έχουν τεκμηριωθεί με σχέδια, φωτογρα-

φίες και έγγραφες παρατηρήσεις) θα καθαιρεθούν και οι λίθοι τους θα χρησιμοποιηθούν στα επόμενα κατά τον πλέον αρμοστό τρόπο.

2) το μεγάλο πλατύσκαλο, του οποίου ικανό μέρος σώζεται, θα αποκατασταθεί σε όλη την έκτασή του.

3) η επιφάνεια του προς Β ανδρήρου θα αποκατασταθεί (με διάστρωση σύμφωνη προς τα δοκιμασμένα πρότυπα) σε συνέχεια προς το πλατύσκαλο και με ελαφρά προς τα έξω κλίση τάξεως 1:80 έως 1:64.

4) η από τα νότια ανερχόμενη οδός θα αποκατασταθεί σε συνέχεια προς το πλατύσκαλο. Τούτο θα συνδυασθεί με την άρση ενός ακόμη σφάλματος των εργασιών του 1957. Την καθαίρεση μέρους της βάσης της παλαιάς περίφραξης, στα νότια του πύργου, το οποίο αποτελείται από μια έντεχνη σώρευση βράχων, μμούμενη κυκλώπεια λιθοδομή και δη (κατά την αντίληψη κάποιων) τόσον επιτυχώς, ώστε να παραπλανά ακόμη και αρχαιολόγους.

5) το άνω μέρος της κλίμακας, περιέχον στο μέσον σειρά ελαφρώς κεκλιμένων πλατυσκάλων θα αποκατασταθεί στο σύνολό του, σύμφωνα προς την αρχαιολογική μαρτυρία.

6) το έσω της δυτικής πύλης πλατύσκαλο θα αποκατασταθεί στην κανονική στάθμη του και τα υποκάτω αυτού ξένα προς το μνημείο μάρμαρα της αναστυλώσεως του 1934 θα αφαιρεθούν. Τούτο θα καταστήσει ορατή την εκεί συνέχεια του μετώπου της αρχαϊκής αναβάθρας.

7) η κλίμακα έως το μεγάλο πλατύσκαλο θα αποκατασταθεί κατά το ήμισυ του πλάτους της περίπου, ώστε στο απομένον κενό να παραμένουν ορατά ικανά τμήματα των αναλημματικών τοίχων της αναβάθρας της αρχαϊκής εποχής και εκείνης της κλασικής εποχής, με τον μεταξύ αυτών αρχαϊκό βωμό.

8) η νυν νότια είσοδος θα καταργηθεί ή θα συμπτυχθεί, ώστε να αποκατασταθεί η συνέχεια της λαξευτής επιφάνειας του τεμένους της Αφροδίτης και να αναδειχθεί ο οικείος ναός με κατάλληλη έκθεση του διακοσμημένου με περισσότερες θριγκούς του (ο οποίος τώρα περνά απαρατήρητος σε ασύχναστο μέρος στα νότια της δυτικής πύλης).

9) Με δεδομένη την παρουσία της δυτικής πύλης, η αύξηση της κυκλοφοριακής ικανότητας της μεγάλης κλίμακας εξαρτάται από την προσπελασιμότητα των δύο ευρύτερων πλατυσκάλων της από τη μόνη δυνατή κατεύθυνση, δηλαδή από τα νότια. Εξ αυτών το μεγάλο πλατύσκαλο θα γίνει καλύτερα προσπελάσιμο με την ενεργοποίηση της νότιας οδού.

Ιστορικό των αναστηλωτικών επεμβάσεων

Με τον ορισμό της Αθήνας ως πρωτεύουσας του νεοσύστατου Ελληνικού κράτους, μια από τις προτεραιότητες ήταν η αποκατάσταση της Ακροπόλεως ως έξοχου αρχαιολογικού χώρου, βάσει ενός ολοκληρωμένου προγράμματος ενεργειών και εργασιών που προέβλεπε μεταξύ άλλων ελευθέρωση των μνημείων και των προσπελάσεων από επικτίσματα και προσκτίσματα διαφόρων εποχών καθώς και αναστηλωτικές εργασίες στα μνημεία. Στο πλαίσιο αυτό το 1850 υπό τον αρχαιολόγο Κ. Πιττάκη αναστηλώ-

Δυτική πρόσβαση Ακρόπολης Αθηνών.

© ΥΠΠΟΑ

θήκε τμήμα της μαρμάρινης κλίμακας των ρωμαϊκών χρόνων, πλάτους τριών σχεδόν μέτρων (ένα έβδομο του πλήρους πλάτους) και μήκους 19μ., που εκτεινόταν από την ΒΔ γωνία του πύργου της Αθηνάς Νίκης έως τα Προπύλαια και περιλάμβανε 38 βαθμίδες. Χρησιμοποιήθηκαν σωζόμενοι λίθοι που βρίσκονταν σε επαφή με τον Πύργο της Αθηνάς Νίκης και το βάθρο της νότιας δυτικής πτέρυγας των Προπυλαίων. Αμέσως μετά οι ανασκαφές προχώρησαν δυτικότερα. Τότε ήρθαν στο φως η δυτική πύλη με τους εκατέρωθεν πύργους και στο εσωτερικό της βαθμίδες της κλίμακας, τρεις κατώτερες διατηρούμενες σε όλο το πλάτος του χώρου, το οποίο σε αυτή τη θέση ήταν τουλάχιστον 22,7μ. και άλλες 13 σωζόμενες τμηματικά. Η θέση και η κλίση αυτών βεβαίως την ύπαρξη άλλων δέκα μη σωζόμενων βαθμίδων και ενός ευρύτερου πλατύσκαλου, του οποίου το ανατολικό όριο συνέπιπτε με την ΒΔ γωνία του πύργου της Αθηνάς Νίκης. Το πλατύσκαλο, μεγάλο μέρος του οποίου διατηρείται ακόμη, είχε μήκος όσο το πλάτος της κλίμακας και πλάτος περίπου 4μ. Το 1880 ο R. Bohn, προβαίνοντας και σε μικρές ανασκαφικές τομές, διαπίστωσε ότι εσωτερικά της δυτικής πύλης η μεγάλη κλίμακα σχημάτιζε ένα ακόμη πλατύσκαλο. Εκτός αυτού τεκμηριώσε έναν ισχυρότατο αναλημματικό τοίχο κατά μήκος της βόρειας πλευράς της ανόδου, αποτελούμενο από κεκλιμένες στρώσεις μεγάλων ορθογώνιων λίθων και μία ομοίως κεκλιμένη επίπεδη λάξευση του βράχου κατά μήκος της νότιας πλευράς της ανόδου.

Το 1890 προς διευκόλυνση των επισκεπτών έγιναν στην κλίμακα κάποιες συμπληρώσεις με χρήση μαρμάρων των αρχαίων βαθμίδων, δυστυχώς εσφαλμένες: Στο ήδη αναστηλωμένο από τον Πιττάκη μέρος προτάχθηκαν επτά ακόμη βαθμίδες, καταλαμβάνοντας χώρο που κανονικά ανήκε στο μεγάλο πλατύσκαλο, το οποίο κατ' αυτόν τον τρόπο αντικαταστάθηκε με άλλο κείμενο 4 μ. δυτικότερα και 1,6 μ χαμηλότερα. Τούτο είχε μεταξύ άλλων και το εξής αρνητικό αποτέλεσμα: Ο βράχος στα ΒΔ και δυτικά της ΒΔ γωνίας του πύργου, ενώ αρχικά σκεπαζόταν από το πλατύσκαλο, ξαφνικά βρέθηκε να συνιστά υψηλό επικλινές και λίαν ολισθηρό εμπόδιο. Σε εκείνη την φάση η νότια πλευρά της ανόδου ήταν φραγμένη με υψηλό απλής μορφής κιγκλίδωμα, το οποίο κατέληγε στην ΒΔ γωνία του πύργου, όπου και διέθετε μια μικρή κιγκλιδοθύρα.

Ακολούθως, το 1934, ο χώρος εσωτερικά της Πύλης Beulé διευρύνθηκε κάπως, οι μεταγενέστερες πολύ απότομες βαθμίδες καθαιρέθηκαν, μέρος του πρώτου πλατύσκαλου της μεγάλης κλίμακας καθαιρέθηκε επίσης, στη θέση του διαμορφώθηκε με νέο μάρμαρο και νότια κατεύθυνση μια νέα κλίμακα πλάτους 2,4μ., οι κατά χώρα σωζόμενοι λίθοι των βαθμίδων της μεγάλης κλίμακας, από την 6η έως την 16η καθαιρέθηκαν και αντικαταστάθηκαν επί πλάτους 3,9μ με νέες βαθμίδες από κυανότεφο μάρμαρο Κοκκιναρά, το ίδιο έγινε και για τις μη σωζόμενες βαθμίδες 17η και 18η και στο απομένον διάστημα έως το επόμενο τμήμα της μεγάλης κλίμακας διαμορφώθηκε οριστικά το προαναφερθέν εσφαλμένο πλατύσκαλο, με διάστρωση από σκυρόδεμα.

Το 1957, στο πλαίσιο ενός ευρύτερου προγράμματος για τη βελτίωση της προσπέλασης προς την Ακρόπολη, αποφασίστηκε: α) η μη χρησιμοποίηση του πρώτου μέρους της μεγάλης κλίμακας και επομένως της δυτικής πύλης, η οποία κλειδώθηκε επ' αόριστον, β) η απ' ευθείας είσοδος από τα

νότια του πύργου της Αθηνάς Νίκης στο επόμενο μέρος της κλίμακας, το οποίο θα έπρεπε να ελαττωθεί στο προ της αναστήλωσης ύψος του των 8 διατηρημένων βαθμίδων, και γ) η δημιουργία ράμπας εκ τριών τμημάτων με ένα σημείο καμπής παρά το βάθρο του Αγρίππα και ένα παρά την ΒΑ γωνία του πύργου, με συνολικό μήκος ~36μ και μέση κλίση ~14%. Προς τούτο,

α) διαμορφώθηκε η οδός προς την νότια πύλη. Κύρια χαρακτηριστικά: μήκος 110 μ, πλάτος 3 μ, ύψος στα πέρατα +114 και +129 μ, αριθμός βαθμίδων 6, μέση κλίση 12,5%. Υλικό: Μικρές λιθόπλακες, συμπαγείς μαρμάρινες βαθμίδες, σκυρόδεμα και ασβεστοκονιάματα.

β) καθαιρέθηκαν οι κιγκλίδες μεταξύ του πύργου της Αθηνάς Νίκης και του νότιου πύργου της δυτικής πύλης.

γ) συμπληρώθηκε ο νοτίως του πύργου της Αθηνάς Νίκης βράχος στο μέσον του μετώπου του, όπου αυτός παρουσιάζει μια διαμπερή ασυνέχεια και προς το ανατολικό άκρον του, όπου αυτό παρουσιάζει μειωμένο ύψος. Ακολούθως τοποθετήθηκε σιδηρό κιγκλίδωμα σε όλο το μήκος του μετώπου, από την νότια πύλη έως τον νότιο πύργο της δυτικής πύλης. Η εν λόγω συμπλήρωση του μετώπου του βράχου έγινε με ακατέργαστα βραχοτεμάχια, συναρμολογμένα με τόση προσοχή, ώστε να δημιουργούν ακόμη και σε ειδικούς την πλαστή εντύπωση κυκλώπειας δομής.

δ) για τη δημιουργία της ράμπας καθαιρέθηκε το μεγαλύτερο μέρος (μήκους 15 μ) του αναστυλωμένου το 1850 από τον Πιττάκη τμήματος της μεγάλης κλίμακας (καθαιρέθηκαν 30 βαθμίδες), τοποθετήθηκαν νέες βαθμίδες και λιθοστρώσεις από την νότια είσοδο έως την ΝΔ γωνία του πύργου της Νίκης και διαστρώθηκε η οφιοειδής ατραπός με μικρά λίθινα πλακίδια διαφόρων αποχρώσεων.

Το 1970 καλύφθηκε η μεσαία διάβαση των Προπυλαίων με ξύλινο βαθμιδωτό δάπεδο ενώ το 1977, με ευθύνη του Ι. Τραυλού, μέλους της ΕΣΜΑ, αναμορφώθηκε σε μήκος 13μ. το άνω πέρας της ατραπού του 1957 με μια επ' αυτής καθήμενη μάζα πάχους μισού μέτρου με τρεις βαθμίδες στο κάτω άκρον, επίστρωση με λευκό μάρμαρο και πρόσθια επένδυση με άμορφα τεμάχια βράχου. Τότε επίσης, μπροστά από την δυτική πλευρά του πύργου της Νίκης ο βράχος καλύφθηκε με τσιμεντένιο διάδρομο ικανού πάχους επειδή ήταν επικίνδυνα ολισθηρός, αλλά και για λόγους προστασίας των επ' αυτού ιχνών μιας πανάρχαιας οδού, η οποία κατά την επικρατούσα άποψη ήταν σε χρήση ήδη κατά τη μυκηναϊκή εποχή.

Στα τέλη της δεκαετίας 1980-1990 τα ως άνω επεκτάθηκαν ως εξής: α) στο άκρον του αναμορφωθέντος από τον Τραυλό μέρους της ατραπού προστέθηκε νέα ανύψωση με τρεις βαθμίδες, επίστρωση με μικρότερα και πλέον ακανόνιστα πλακίδια λευκού μαρμάρου και νέα επένδυση με ανώμαλα τεμάχια βράχου β) στα δυτικά του πύργου ο τσιμεντένιος διάδρομος διαπλατύνθηκε με σκυρόδεμα διαφορετικής συστάσεως και αποχρώσεως και γ) στο εσφαλμένο πλατύσκαλο της μεγάλης κλίμακας προστέθηκαν πολυγωνικής κατόψεως βαθμίδες προς επένδυση του φυσικού λίαν ολισθηρού βράχου.

Πηγή: ΥΠΠΟΑ

Επιμέλεια
Σταυρούλα Μασουρίδη
Αρχαιολόγος